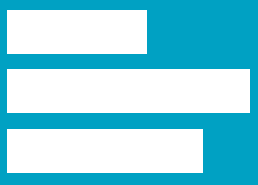

Kakeumechi mogen, entulu zugu ka koneltulu kom küzawmu Tolten mapu püle, lofmapu anükonlelu chi afkazi willipüle Araucanía mapu mew, akuy feytachi fütxa waria mew, ragiñtu welliñ, chi CCLM Santiago Waria chile pigelu.

¿chumgelu chi akuy tūfamew ka chumgechi?

Chi fütxa txawun itxofillmogen pigelu mageleiñmu, ragiñtu kimün reke, taiñ keyual Pewfaluwal kiñe küzaw ka falitugeal chi kuifike kimün kakeumechi txoy mew Toltén mapu püle ruftulelu chi pu menoko mew. kiñeke llitulu pegelwe reke chi txekan kom kurülelu ka chi uzamtugelu, lef amulu txipay kiñe küme zuamtun zoy txemlu, ñi koneltun ponwitu mew chi zuamtun norümtulu rakizuam, kiñewlenmu ka inkageal chi kuifike kimün: chi tukulpan Rakizuam kom chi karülenmew ka chi kimün kiñe lof mew, txapümuwigün.

¿Chem feypiley feytachi txoy?

Feyfileygün entual kiñe zuam: kimgeal chi kuifike kimün nentugeal taiñ mizawal, kom taiñ chegen nieñ taiñ kimün ñi chumkunugeal ka ñi chumgechi pegeluwal chi kuifike kimün kom inchiñgealu, zoy tilleo ñi choyüngenmu ka chew ñi txemünmew, kizu taiñ zuam kam re fey ñi az.

Ka zuam mew, chi elün zugu chi zewmantugeal kakeumechi iyael ka ñi kuñiwtugeal kom chi mogen ñi txapüngeal ñi chumgechi txafkintugeal chi kuifike kimün, mülenmu chi pu txoy müley ñi kuñiwtukonleal chi Itxo fill mogen ka chi mogen kulliñ, ka mülelu chi pu che mew ka chi pu chegenolu, küpa feypintukuley kom chi pu txoy mogen mogelelu kiñe welliñ mew küpa mogeltuniafiñ ñi mogekonlerpualu.

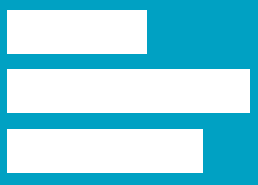
© Pablo Brugnoli

Chi küzaw Tolten menoko mew ramtuwi-iñ ¿Chumgechi kuñiw tuneafiñ chi pu gen yikanefilu chi pu mogen che?

Rakizuamaiñ fey, txapüfili-iñ chi pu menoko, chi kuifikekimün, chi gürekan mogen ka chi pu kimün Toltén, ka fey txapüngeal chi che ñi rakizuam ka chi kolotun küzaw, pewfaluwafuy chi kiñe rüf zugu.

Feytachi pegelwe llituley kiñe inapünontunmew feula amulelu, püllekonpualu kiñe kizu az lof mew ka chi pu kimün küpalnelu ñi pu txawun che mew ñi txawulugkenmu chi pu meli txokiñ gen menoko mülelu Tolten mapu püle:

chi pu lemuntu fotxakonlelu, malliñtu mew, chew ñi txipaken ka chi pu lafken. chi azentun feypintukuley kiñe wirinmu txapümtulelu epewtunmew, aukiñ, fotxa küzaw ka wirintukulelu.

Ñi küpa zuamtugeal chi pu itxofill chemkün mew ka kuifike kimün nielu Toltén kom feyegün, tukunerpulu chi pu kimün wulnelu chi pu lofche ka chi mapuche rakizuam, mageleymu tami kimal chi pu menoko, txipalu keyuwün mew kakeumechi pu che txafkintukelu chi pewma ñi mogeleal kiñe wall mapu zoy nor zuam mew ka keyuwalu.

Te invitamos a recorrer un pedacito de Toltén. Acá podrás escuchar parte de sus voces, ver algunos de sus paisajes, apreciar su tierra y sentir sus olores, a través de trabajos realizados en comunidad con artistas de la región de La Araucanía.

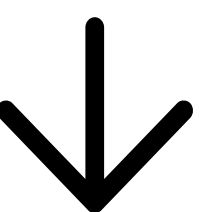

Chi pu malen ka kempu Toltén allkütukeygün

Chumgechi ka chew allkütukeygün chi menoko zugun unelumu ramtuy chi aukiñtufe Jorge Olave. Ulzuguy ñi gütxamew chi pu malen ka kempu chillkatufe Frutillar 144, mülelu rüpü chi Barra ka puymatulelu chi lafken Patagua, ka feypigekey “Katxilef” iytukey chi pu mapuche lofche, kakeumechi gen kuñiwttulelu kiñe küme zuamtun itxofill mogen feytachi pu antü aymün llikaleygün.

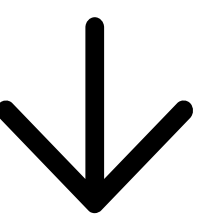
© Gabriel Hoecker Gil

*Txipaiñ chi chillkatuwe ruka mew amuli-
iñ taiñ txekan lafken mew, rüpülelu chi pu
mogen che mogelelu fiyantü feychi txoy
mapu mew: chi pu chillkatufe. Lamgenwen
ka peñiwen, pu müna, ka rukatu: feytachi pu
che kimneygün chewpüle ñi pünoal ñi txan-
nual ka witxayal chew tüpokoal ko femgechi
amulneal ñi küzaw feychi mapu mew.*

Tüfamew pepi allkütuaiñ pu aukiñ
kakeumechi txoy mülelu menoko mew,
ka femgechi mu txipakelu fiyantü zuam
ka pu chemkün zewman zeumakelu
kizuegün mew. Ragiñtulelu chi pu aukiñ
mew kimnelu chi pichike che, Allkütun
mu chi nochi ka chi puel rarakün nielo chi
lofmapu, chi aukiñtufe ka chi pu malen ka
kempu chillkatufe rakizuamigün ñi chumlen
chi lelfün aukiñ Tolten mew. Feymu txipay
gütksamkawun chi kürüf, chi pi üñüm, chi
leufü, chi txapümko, chi lafken, chi pu gen
lofmapu, iytun mapu ka chi kuifike piam
elkunugelu, pepi kimafimi feytachi welliñ
kizu ñi pu aukiñ mew, ka chi pu mogenche
ka rüf che mülelu feychi lof mew.

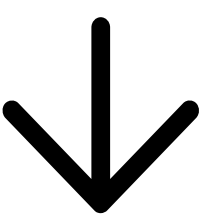
Feytagey kizuegun ñi kimün txafkintu eymün mew

chi zugun ñi zuam challwafe rupan kochi ka chazi ko

Inaltu lafken chi Barra mew , kiñeke chi pu challwafe llitulu ñi kimún aukiñtufe kom egün keyukonpulu chi aukiñtufe Daniel Lagos ka chi antropóloga Javiera Delgado, feypieymu wirartun mu reke “ chi pu gizolelu txanakunuy ka famentukunuy chi pu challwafe che kizu kimnelu ñi küzaw” feytachi txawun che azkintuley chi menoko kiñe kutxantun reke mafülkelu poyewun

© Gabriel Hoecker Gil

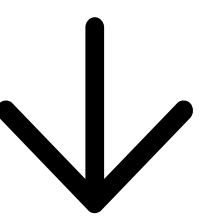

mew, kizu ñi zuam küzaw mew chi pu zomo ka pu wentxu kimgelgu ñi kuifike rupalelu chi pu ina txem mew, welu feula llikaleygün aukantun challwanmu ka chi legislación chi challwan wall mapu mew.

Chi wampo amulgekiy kawewe mew feymu pepi witxapürakeiñ taiñ txafoal chi rewel chi txipawe ko mew, feypigeiñ. Epu mari puro febrero küyen mew aftxipakey chi kamel, kiñeke küyen emten mülekey, kakelu küyen txipantu mew küzawkeiñ eyka, feypikeygün.

Kazüf mamüy ka kolotun az wirin mew, mogekonlerpualu ñi pu mogen, rupachi chi zuam ka feula chi mülen zugu, chi pu challwafe zomo ka wentxu zeumaygün mari kayu karüf mamüll küzaw uzamlu chi pu txüpümtukelu kochi ka chazi ko reke, chi leufü Toltén, chi lafken, ñi pu tukulpan zugu ka kom itxofill mogen mogelelu feymu.

Feyta chi piam wiriley karüf mamüy küzaw.

Chi Txawun pu zomo püllelelu Toltén Püle

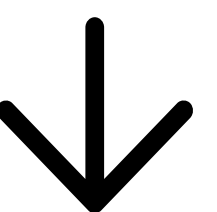
Chi pu zomo txawun Toltén txawuluwigün chew ñi küzawken egün fiyantü kiñe kolü kotukeygün ka iyael rupan antü.

Kom kizuke nieygün ñi küzaw, gürekafe, ganünfe, txapünkelu ziwmeñ, rakizuamfe kuñiutulelu ñi lofche ka ñi pu llewun ulkelu chi Itxo fill mogen. Kimeltukefi kom ñi pu kimün lonkontukual egün, kimkeygün ñi chumgechi ñi mogeken chi pu che.

Chi ayekan zugu ka chi keyuwün takun reke muley fiyantü chi rentxüwemew.

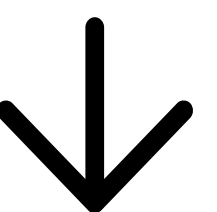
© Gabriel Hoecker Gil

Kizuegün küpa txafkintuygün ñi kimün Elizabeth Rodriguez feypi inchiñ küpa txawiñ kiñe fütxa az mew chew ñi kom txawulugken kizu egün aztuwi: Lil Zomo, ka txipache ñi zugun mew kimgkey mujer de la quebrada. Femgechi üytugey chi fotxa küzaw. Ñi kalül zeumagey foki mew txapümlu egün chi malliñ Toltén mapu püle kom küzawkeygün kiñewunmu, txawulukeygün kom chi pu küwü, ka kuifike zugu, kizu ñi zuam ka kom chi lof che.

Chi mülenmu feytachi newen Lil Zomo

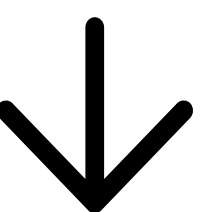

Txawun chi kuifike ka feula zuamtun mew

Ñi zugun chi Toltén uli ñi kimün feychi aukiñtufe feymu ñi mülenmu txapümlu chi mapuche aukiñtufe Gonzalo Castro- Kolimil, txawuluglu kakeumechi lofche mapuchegelu mogelelu chi inafül Toltén, püllekonlelu aymün afkazi chi lafken Katxilef (kam Patawua pigekiy ka txipache ñi zugun mew): chi pu lofche Juan de la Cruz de Pichumilla, Luis Ñanculeo kiñe, Luis Ñankuleo epu ka Mozo Marileo.

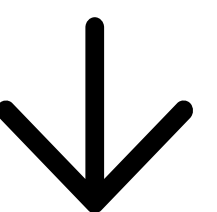
© Cristian Huerta

Chi pu piam entukelu egün, genkawunmu
chi kewun ka chi nentun lof mew
tukulpaigün chi kuifike rupan fillantü
mülekelu, chi matetun zewman kofke
egu, femgechimu witxampüramigün ñi pu
txawun ka ñi llazkütuwun kizuegün mew,
feypintukulelu chi küzamew Aukiñ Lafken
- Ecos del mar.

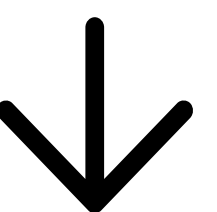
Chi ko newentu wef txipay, pewfaluglu
ñi kuifike kimün mew chi pu che egün
ka ñi pu lof mapu: feychi txawun txipalu
kutxantun piwke mew, ka poyewun
mew, txipalu chi choyün ka chi lof mew,
entuygün ñi zugun ñi pewfaluwual,
gütksamkawual ñi pu ruka mu, rakizuamal
ka ñi txepeam tukulpan zugu, umawlekelu
chi lof mogen mew ñi mogetualu chi pu
reñma mew.

Feytachi txawun mew, lltuiñ kiñeke ka fülkompaygün kakelu, chi amul zugun txemi ka, femgechi mu txemlerpuy entuygün pünontun tañi gütxamkawun mew. Txawun feypigekey mapuche zugun mew welu ka txipache reunión o encuentro feypikey, feytachi zugu ragiñkonley chi küzaw mew: fentxen zuam, txipakelu ñi kewatun ka keyuwün mew.

Feytachi txawun kiñewley mapu ka chi pu che egün. Kiñe txawun chew ñi kom mülenmu egün.

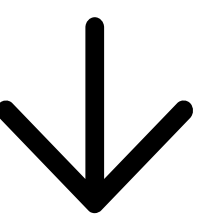

Chi pu zomo kuñiw tulelu chi pu mapu anümka

Kimün nielu chi mapu anümka üytukuy ñi txawun küzaw Koneltunmew chi aukiñtufe Gina Negroni kom chi pu zomo egün zewmalu chi Kimeltun Bandas rayentu ñi tukukanmew, amul-lu ñi llitun chi Corporación Capital Biodiversidad, ka rekülugkelu chi fundación ponwito lafken. Feymu choyügey chi pu fotxa küzaw zeumagelu txawuluwunmew kam kizuke ketxü fotxa mew ñimitugekelu kizuegün ñi lof mew.

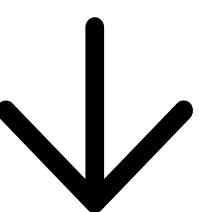

© Gina Negroni

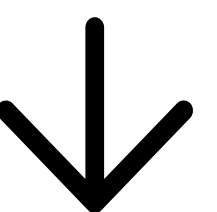
Chi pu zomo mogelelu Tolten püle, kiñeke egün küzawkey mapu küzawmew ka kiñeke turismo, kizuegün küzawkefigün poyewün mu reke chi pu kakeumechi menoko mogekonlelu chi komuna mew. Chi pu zomo lonkoleygün ka kimneygün ñi chumgechi kuñiwtunegeal chi pu menoko, kuñiutukelu chi pu anümka kizu txemkelu kiñeke lawengeygün kagelu fokigeygün ñi kazawken chi pu zomo, feymu anükonley chi küpalme küzaw ka femgechimu rulpakeygün ñi kimün, chumgechi ñi mogeleken püllechi menokomew, chi pu reimawen küzaw, chi pu txekan rukantun mew ka chi chillkatuwe kam llewun ruka mew, feymu chi pu leufü rüpülnekefuygün chew ñi txipayal chi ko, chi pu zomo txapümkeygün negüm mew ñi kuifike küzaw kizuke ñi chillkatun egün ka ñi kuñiwtun, chumgechi txemünken ñi pu püñeñ.

Norümlelay chi zugu, chi pu Toltén Zomo witxampüramigün kümeke ka ayiwun zugu ñi wallpa mogen mew, zewmakeygün kimeluwun kom txawulugkeygün ka keyuwun mew, chumgechi ñi rupaken Bandas Florales Nativas chi tukukan lawen ka chi Kimeltun chumgechi ñi zewmageken we anümka ka ñi chumgechi anümgeken pu anümka tukukan reimawen mew.

Chi pu zomo kuiñiutunekefi chi mapu ka mogelnekefi.

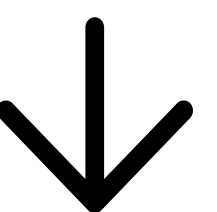

© Pablo Brugnoli

Gütxamkawaiñ: chi Itxo fillmogen ka chi kuifike kimün uzalekelay

Chi txokiñ menoko mülelu comuna Toltén mew, fillantü ulkey mogen ñi pu lofche mogelelu feymu ka ñi küme mogen. Kizuegün ka kom egün.

Kiñe fütxa kakeumechi zuam zewmakey kiñe negümuwun mülenagalu ñi keyual ka küme zuamtual chi pu zuamnelu kellun chi mogen che mogelelu feymu. Chi txawun mogen ko ka mapu mu txemkelu kizu günewun wefkey kellun konkelu ñi amulneal mogen. Ka kom chi pu mogen.

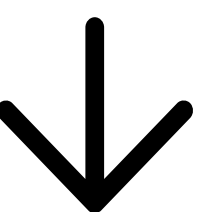
Chi pu menoko mew, chi pu ko anümka lonkoleygün ñi txafkintukenmu chi küme kürüf ka weza kürüf. Chi pu welulkan zuam püllelelu entukeygün wezake zugu kiñekemu chi pu afkonün kutxan, wiñokenolu, kakelu zuam mew mülenagkey. Chi pu lof che mogelelu inafül Toltén mapu püle kimnekeygün fentxen keyuwun chi pu menokomew chi pu che, fütxa amulnekeygün ñi Rakizuam feytachi pu keyuwun txapümugkey ñi:

- **Kümelugual ñi amul mogen anümka**

kimgekey ñi mülen gen menoko, gen anümka feychi txoy mew mogelenmu ka küme felenmu chew ñi pu kulliñ ka pu anümka ko feymew, ka femgechi ñi küme feleal chi antü ka chi txokiñ mapu ko lelu ka ñi kuñituleal magiñ ka txipakon.

- **Keyuwun chemkünmew**

Kimnekeygün chumgechi ñi ulken chi pu menoko kakeumechi kümeke mogen challwakemmew, ka nütual, chi kuifike lawentuwun ka chi ko ñi pepi txemümal ñi pu kulliñ ka chi mogelneam ñi pu ketxan.

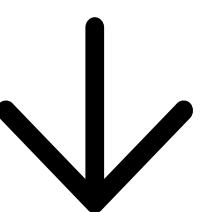

© CristianHuerta

• **Keyuwun chemkünmew**

Kim-mugkey kakeumechi txokiñ menoko ulkelu kakeumechi karü mogen rume küme azkey, ñi küme azmew keyukonkey chi txemal keyuwun chi pu kimkantual aukantunmu reke, pegeluwam kam akukompun. Ka femgechimu, chi lof che zugugkeygü ñi amulneal ka txemümal chi kimkantun ka chi kimün fül-lelu kuifike chi pu che kakeumechi mogen mew.

Feytachi pu txoy ulün zugu kimgkey “txokiñtun kakeumechi mogen” welu chi pu Itxo fill mogen kutxantukiy chi pu menoko,

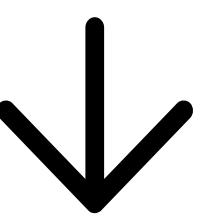

ñi txelëf ka ñi apolenmu, ka ñi ñamkonkelu chi pu lemuntun, pichiwkey feychi pu kellun. Feypintukun kizuegün mew afelugkey ñi newen mapu chew ñi nagkenmu pu fün, ka femgechi mu inawitxagekey ñi txapüm ka kümelu chi ko, pürakey chi kutxantun ka ñamkonal chi itro fillmogen chi pu iziki kuramfe ka pu challwa, ka kakeumechi kutxan tuwun.

Welu zuamtumtumu chi pu che kutxankaukey chi amulün zugu “küzaw” chi kimfaluwun pu lof che pegelkelu ñi chunten piwkeyegel chi Itxo fillmogen nielu chi pu mogen che ka femgechimu pepi kiman ñi chumlen piwkellenmu chi pu mogen che ka chi Itxo fillmogen, kimfalugkelu ka txawulugkelu chi txokiñ karün ka kuifike kimün kiñewunmu zewmakeygün kiñe txokiñ chi pu lofche egün ka chi pu mogen mülelu fey püle.

Amulneaiñ taiñ gütxamkawun.

Chi pu menoko ka ñi zuamtun chi pu lof che.

WWW.CCLM.CL

CENTRO

CULTURAL

LA MONEDA

